

II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

УДК 331.101.3:159.944.4:343.8(477)

DOI 10.32755/sjcriminal.2024.02.024

Дудка Н. О.,

старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-2142-4959

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена визначенню особливостей професійної деформації працівників пробації в Україні. Розкрито сутність поняття «професійна деформація». Визначено когнітивний, емоційний, поведінковий рівні професійної деформації. Окремлено специфіку діяльності працівників пробації з особами, до яких застосовано заходи пробації. Визначено причини професійної деформації працівників пробації. Визначено та охарактеризовано прояви професійної деформації працівників пробації. Виявлено негативний вплив стресу на працівників пробації як одну з причин формування професійної деформації. Визначено емоційне вигорання як прояв професійної деформації працівників пробації.

Ключові слова: професійна деформація, пробація, працівники пробації, емоційне вигорання, професійне вигорання, чинники професійної деформації, стрес.

Постановка проблеми. Однією із значущих форм життєдіяльності людини є професійна діяльність. Як важлива складова життя людини, вона виступає засобом формування й розвитку особистості. Особливо гостро постала проблема професійної деформації в сучасний період, що пов'язано з наявністю негативних чинників, які впливають на життя в Україні в умовах війни. Актуальності набуло питання поширення професійної деформації серед представників різних груп типу професії «людина-людина», а саме серед осіб, які є співробітниками ДКВС України, зокрема працівників пробації.

Небезпечність явища професійної деформації працівників пробації в Україні полягає в негативному впливі як на виконання професійних обов'язків, так і на особисте життя. З огляду на наявну тенденцію поширення явища професійної деформації у представників системи пробації в Україні окремої уваги потребує питання вивчення причин та особливостей його проявів у персоналу пробації, адже на них покладається важливе завдання в досягненні мети виконання покарання – виправлення та ресоціалізація засуджених, що є важливим аспектом забезпечення безпеки всіх членів українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне дослідження різних аспектів, що стосуються професійної деформації особистості, здійснювалося такими вченими: Ю. М. Чемодуровою, І. М. Хоржевською, В. В. Царапорою, А. М. Хайрулінім, І. В. Романовською, С. О. Машаком, А. Г. Боднарчуком та ін. Феномен професійних деструкцій розглядали у своїх працях такі науковці, як С. В. Ковальчишина, Н. М. Калька, В. В. Байдик та ін. Питання, що стосуються профілактики професійної деформації, досліджували вітчизняні вчені: Кудерміна О. І., Захаренко Л. М., Маціор Д. В., Косигіна О. В., Медведєв В. С. та ін. Зокрема, Астремська І. В. досліджувала професійну деформацію співробітників карно-виконавчої системи (2015); Мацегора Я. В. вивчав проблему професійних деструкцій та деформацій працівників правоохоронних органів (2013); Максимова Н. Ю. у своїй науковій праці відобразила аспекти профілактики емоційного вигорання працівників пенітенціарних закладів (2020); Ковальчук З. Я. досліджував вплив особистісних властивостей на формування професійної деформації працівників ризиконебезпечних професій (2018); Боднарчук О. Г. розглядав професійну деформацію персоналу як передумову виникнення корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України (2012); Кісіль З. Р. досліджувала історіографію та феноменологію професійної деформації працівників внутрішніх справ України (2014); Кирбят'єв О. О. займався вивченням професійної деформації особистості працівника правоохоронних органів (2019); Швець Д. В., Кісіль З. Р. досліджували професійну деформацію співробітників Національної поліції України – юридико-психологічний вимір (2023) та ін.

Формулювання мети. Мета статті – теоретично проаналізувати аспекти професійної деформації та визначити особливості її проявів серед працівників пробації.

Виклад основного матеріалу. Професійна деформація є комплексом негативних змін у структурі особистості, на виникнення яких впливає зміст, організація та умови службової діяльності. Інакше професійну деформацію (від лат. *deformatio* – викривлення) визначено видом когнітивного викривлення, на виникнення якого впливає професійна діяльність. Тобто сприйняття людиною та оцінювання навколишнього світу відбувається з викривленням, через призму професійних обов'язків та інтересів. Прояви професійної деформації можна спостерігати у викривленні звичок, поведінки, манери спілкування з близькими та реакції на події.

З огляду на наявність різних визначень поняття професійної деформації вчені висловили єдину думку про явну небезпечність цього явища, яке викликає негативні зміни у структурі особистості, негативно впливає на «Я»-концепцію людини, знижує можливість здійснення її самореалізації і саморозвитку [1, с. 90].

Характеризуючи діяльність персоналу пробації, слід вказати на її складність та відповідальність, зважаючи на необхідність досягнення основної мети пробації, окресленої у ст. 4 Закону України «Про пробацію», яка полягає у забезпеченні безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою ухвалення судом рішення про міру їхньої відповідальності [2].

Роль персоналу пробації у системі кримінального правосуддя є визначною, оскільки фахівці здійснюють нагляд та проводять соціально-виховні заходи щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, пробаційного нагляду, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді пробаційного нагляду, громадських робіт або виправних робіт, пробаційного нагляду, осіб, звільнених від відбування

покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років [3]. Зважаючи на специфіку виконання професійних завдань та повноважень працівниками пробації, відбувається не лише досягнення ними професійної ідентичності, здобуття професійної компетентності та формування професійної готовності до виконання фахової діяльності, але й професійна деформація особистості. Робота із суб'єктами пробації в межах реалізації кожного з видів пробації (досудової, наглядової, пенітенціарної) має певні особливості, пов'язані, по-перше, з особливостями осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, по-друге, з колективом, керівниками або підлеглими.

Професійна деформація працівників пробації може проявлятися на когнітивному, емоційному, поведінковому рівнях. Характеристикою когнітивного рівня є зміна уявлень людини щодо навколишнього світу інших людей, уміння оцінити їх за ознаками, пов'язаними із професійною діяльністю. Емоційний рівень характеризується зміною емоційних реакцій, проявлених у відповідь на стандартні професійні ситуації (синдром професійного вигорання, «жаліслива втома»). Характеристикою поведінкового прояву професійної деформації є зміна форм і способів взаємодії з оточенням, перенесення прийомів професійної комунікації на ситуації, не пов'язані з професійною ситуацією [4, с. 41–42].

Професійна деформація передусім починає проявлятися в емоційному стані особистості, згодом певні поведінкові прояви переходять до службової діяльності та до ближнього оточення. Тож у цьому контексті не можемо не погодитися з Х. Лангероком, на думку якого, професійна деформація є феноменом тривалого відтворення факторів конкретної професії, під дією чого відбувається формування індивідуального резонантивного процесу гіперболізації значущості діяльності індивіда в соціальній сфері, до котрої він асимільований [5, с. 747–817].

Слушно зауважила З. Р. Кісіль з приводу особливостей змін у структурі особистості та діяльності працівника, прояви яких є різними і можуть виявлятися в багатьох поєднаннях; за умови гіпертрофованого розвитку окремих рис може виникнути професійна непридатність працівника, порушуватися закон або

вчинятися аморальні дії. Також науковець звернула увагу на можливість негативного впливу професійної деформації на мотивацію службової поведінки [6, с. 33–44].

Дослідники різних аспектів професійної деформації висунули припущення щодо компенсаторного характеру надмірного загострення специфічних її рис та ймовірність виявлення наявності цього феномену в осіб, які мають невисокий рівень професійних здібностей.

На розвиток професійної деформації працівників пробації впливають ряд чинників. Загалом за своєю природою науковці виокремили такі чинники професійної деформації: економічні, політичні, соціальні, правові, організаційні, педагогічні, психологічні. Сукупність вказаних чинників негативно впливає на особистість та сприяє виникненню професійної деформації. Основними чинниками професійної деформації працівників пробації можемо назвати такі:

- значна кількість стресових ситуацій під час виконання професійних обов'язків (викликає появу втомлюваності, вигорання, апатії та ін.);

- моральна втома (наслідком є порушення моральної стійкості через наявність конфліктів, етичних дилем, аморальної поведінки чи некоректного ставлення колег та ін.);

- низький рівень задоволеності роботою (від незадоволеності роботою втрачається мотивація, розвиваються пасивність та зневіра);

- специфіка психосоціального середовища (внаслідок негативного впливу конфліктного або токсичного робочого оточення виникають припинення особистісного розвитку, апатія, депресія);

- повторення стресових ситуацій (повторюваність травматичних і стресових ситуацій сприяє виникненню психологічного стресу);

- вимушена необхідність приховування та стримування емоцій (професія вимагає від працівника пробації стримування та приховування емоцій, що негативно впливає на емоційну стійкість і фізичне здоров'я, можливі викиди негативних емоцій на членів родини та сторонніх осіб поза робочою обстановкою);

- наявність особистісних цінностей, які не відповідають вимогам професії (суперечність між особистісними цінностями

та вимогами професії працівника пробації призводить до появи внутрішнього конфлікту та деформації особистості);

– невинправдане перевантаження професійними обов'язками (недостатність чи відсутність часу на відновлення емоційного та фізичного стану особистості формує фізичне та емоційне виснаження, виникає професійне вигорання);

– не задоволена потреба у саморозвитку (відсутність можливості зростати у професійній діяльності та розвиватися особисто призводить до застою і втрати внутрішньої мотивації до виконання будь-яких обов'язків);

– наявність травматичних подій (у випадку, коли особистість стала свідком травматичних ситуацій як під час виконання службових обов'язків, так і поза ними, виникає психологічна травма, ПТСР).

Як бачимо, за наявності значної кількості перелічених чинників існує великий ризик виникнення професійної деформації у працівників пробації. Найбільш виразне виявлення професійної деформації відбувається в межах окремих аспектів їхньої діяльності: втраті комплексного бачення завдань, окреслених системою; применшення значущості діяльності інших служб; перебільшення значення власної діяльності. Розглядаючи прояви професійної деформації в розрізі особистісних змін, слід зазначити, що вони спостерігаються у звуженні кола інтересів, зосередженні кола знайомих і друзів на співробітниках, обмеженні теми розмов до професійної сфери. Також прояви професійної деформації спостерігаються і у ставленні особистості до образу власного «Я»: ототожнення з професійною діяльністю, першочерговість службових справ серед особистісних пріоритетів та ін. [7, с. 1–14].

Отже, різні люди можуть мати різні прояви професійної деформації, проте крайньою формою професійної деформації є професійна деградація працівника, яка може проявлятися в порушеннях закону, пияцтві, аморальній поведінці, корупції.

Маємо звернути увагу на результати вітчизняних та зарубіжних досліджень, які підтверджують виникнення професійної деформації особистості під впливом стресорів. Стресорами виступають фактори навколишнього середовища або особисті,

які негативно впливають на реалізацію фізіологічних та психічних функцій людини, що позначається на функціонуванні нервової системи організму, та які спричиняють виникнення стресу.

Професійний стрес є негативним реакційним станом, що виникає як наслідок невідповідності між вимогами та ресурсами, доступними для протидії цим вимогам під час процесу виконання професійних обов'язків. Через відчуття постійного стресу як чинника професійної деформації у працівників пробації спостерігаються такі негативні аспекти: зменшення прагнень до нового у своїй професії, зниження якості роботи, погіршення взаємин з оточенням, швидка втомлюваність та професійне вигорання.

На аспект професійного вигорання працівників пробації слід звернути особливу увагу. «Синдром вигорання» є складним психофізіологічним феноменом, що характеризується емоційним, розумовим і фізичним виснаженням через тривале емоційне навантаження. Проявами синдрому є депресивний стан, почуття втоми і спустошеності, втрата здатності бачення позитивних наслідків своєї праці, негативна налаштованість на подальший перебіг життя загалом.

Таким чином, особливість професійної деформації працівників пробації полягає в наявності таких проявів: емоційне вигорання, цинізм і втрата емпатії, втрата віри в систему, погіршення фізичного здоров'я, зниження рівня відчуття безпеки, поведінкові зміни, прагнення ізолюватися від оточення, вживання алкоголю або наркотичних речовин, погіршення якості роботи та ін.

Тож з метою покращення умов діяльності та збереження позитивного емоційного стану необхідно вивчати особливості професійної деформації працівників пробації, адже від якості виконання ними професійних обов'язків залежить досягнення основної мети пробації – шляхом застосування заходів кримінально-правового реагування, які альтернативні покаранню у вигляді позбавлення або обмеження волі, повернути людину, яка вчинила правопорушення, до суспільства.

Висновки. Явище професійної деформації притаманне представникам різних професій. Прояви професійної деформації поширено спостерігаються серед осіб, які є представниками різ-

них груп типу професії «людина-людина», а саме серед співробітників ДКВС України, зокрема працівників пробації. Особливістю професійної деформації персоналу пробації є її прояви на когнітивному, емоційному, поведінковому рівнях. Явище професійної деформації працівників пробації в Україні є небезпечним, оскільки негативно впливає як на виконання професійних обов'язків, так і на особисте життя. Важливе значення має емоційна складова особистості працівника пробації, адже від стабільного позитивного емоційного стану залежить і виконання поведінкових та когнітивних функцій. Від якості виконання працівниками пробації професійних обов'язків залежить досягнення основної мети пробації.

Список використаних джерел

1. Кирбят'єв О. О. Професійна деформація особистості працівника правоохоронного органу як причина неналежного виконання своїх обов'язків. *Юридичний вісник*. Одеса : Гельветика, 2019. № 4. С. 204–210.
2. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Редакція від 07.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.10.2024).
4. Медведєв В. С. Психологічні якості працівників ОВС як чинники протидії професійної деформації. *Професійне становлення особистості* : матер. V Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 лютого 2013 р.). Одеса : ОДУВС, 2013. С. 41–42.
5. Stagner R. Aging in industry // Schaie *Handbook of the psychology of aging* / Birren J., Warner Schaie K. (eds.). New York : Van Nostrand Reinhold, 2005. P. 747–817.
6. Кісіль З. Р. Професійна деформація працівників внутрішніх справ України: історіографія та феноменологія. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. Вип. 2. С. 33–44.
7. Боднарчук О. Г. Професійна деформація персоналу як передумова виникнення корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 2 (6). С. 1–14.

Dudka N.,

Senior Lecturer of the Department
of Probation Officers' Professional Development,
Institute of Professional Development,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2142-4959

FEATURES OF PROFESSIONAL DEFORMATION AMONG PROBATION OFFICERS IN UKRAINE

Professional deformation is a widespread phenomenon among representatives of various occupational groups, especially in roles classified as "people-oriented". The risk associated with professional deformation among probation officers in Ukraine lies in its negative impact on both job performance and personal life. Several factors contribute to the development of professional deformation in probation officers, including economic, political, social, legal, organizational, pedagogical, and psychological factors.

The primary factors leading to professional deformation among probation officers include stress, moral fatigue, job dissatisfaction, psychosocial environment, repeated stressful situations, emotional suppression, personal values, overload of professional duties, lack of professional development, and exposure to traumatic events. The particularities of professional deformation among probation officers manifest in the following ways: emotional burnout, cynicism and loss of empathy, loss of faith in the system, deterioration in physical health, reduced sense of security, behavioral changes, a tendency toward isolation, increased consumption of alcohol or drugs, and a decline in work quality.

This article aims to identify the specific characteristics of professional deformation among probation officers in Ukraine. It clarifies the concept of "professional deformation" and identifies its cognitive, emotional, and behavioral levels. The specifics of probation officers' work are outlined, highlighting the extreme nature of their work with individuals under probation measures. The article identifies the causes of professional deformation in probation officers and describes the manifestations of this phenomenon.

Key words: *professional deformation, probation, probation officers, emotional burnout, professional burnout, factors of professional deformation, stress.*

References

1. Kyrbiatiev, O. O. (2019), "Professional deformation of the personality of the law enforcement authority as a cause of the inadmissible fulfillment of their duties", *Law Bulletin, Helvetica*, Odesa, No. 4, pp. 204–210.
2. Ukraine (2015), *On Probation*: Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

3. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (accessed 15.10.2024).

4. Medvediev, V. S. (2013), "Psychological Qualities of Law Enforcement Officers as Factors Countering Professional Deformation", *Professional Formation of Personality* : materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Odesa, 15 February 2013), Odessa State University of Internal Affairs, pp. 41–42.

5. Stagner, R. (2005), Aging in industry, in Birren, J. and Warner Schaie, K. (eds.), *Handbook of the psychology of aging*, New York : Van Nostrand Reinhold, pp. 747–817.

6. Kisil, Z. R. (2014), "Professional deformation of Law Enforcement workers of Ukraine: historiography and phenomenology", *Scientific Journal of Lviv State University of Internal Affairs. Psychology*, Iss. 2, pp. 33–44.

7. Bodnarchuk, O. G. (2012), "Professional staff deformation as a precondition for the emergence of corruption in the State Penitentiary Service of Ukraine", *Journal of the National University "Ostroh Academy". Law Series*, No. 2 (6), pp. 1–14.